

Hurûfât Defterlerinde Isparta

Sedat Baykaral (2015). *Hurûfât Defterleri'nde Isparta Kazâsı, Târihî Eserler, Köyler, Mahalleler, Meslekler*, Saarbrücken, Türk Alim Kitapları, 351 s.

Hasan Demirtaş*

Sundukları tarihsel verilerle başta vakıf tarihi ve kurumları çalışanlar olmak üzere, yerleşim ve iskân tarihi, sanat tarihi ile ücretler ve istihdam bakımından değerlendirildiğinde iktisat tarihi alanında yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynak olan Hurûfât Defterleri, özellikle Osmanlı kaza merkezi olan şehirlerin tarihsel gelişimi hakkında da tarihsel süreci ortaya koyan bilgiler sunmaktadır. Uşak Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Sedat Baykaral'ın "*Hurûfât Defterleri'nde Isparta Kazâsı, Târihî Eserler, Köyler, Mahalleler, Meslekler*" adıyla Türk Alim Kitapları yayınları arasında çıkan kitabı, 1691-1839 yılları arasındaki zaman diliminde gerek Isparta şehrinin tarihsel gelişim sürecinde türlü fonksiyonlarıyla var olmuş olmakla birlikte günümüze ulaşamamış tarihi eserlerin ortaya konması, gerekse çeşitli merhalelerden geçerek günümüze kadar ulaşabilmiş tarihi yapılarla birlikte vakıf-şehir ilişkisini bütüncül bir şekilde ortaya koyması bakımından önemli bir çalışma olarak okuyucuyla buluşmuştur.

Yazarın çalışmasına, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde Isparta ile ilgili kayıtların yer aldığı 24 adet Hurûfât Defteri'ndeki bin dört yüz yetmiş sekiz (1478) adet atama kaydı ile Isparta tarihi hakkında yayınlanmış eserler kaynaklık etmiştir. Kitap, Önsöz; Giriş; Isparta Hurûfât Defterleri'nin Değerlendirilmesi; Isparta Hurûfât Defterleri'nde Adları Geçen ve Bugün Ayakta Olan Tarihî Eserler; Sözü Sonu; Isparta Hurûfât Defterleri (Türkçe ve Orijinal Osmanlı Türkçesi Metin); Isparta Hurûfât Defterleri'ne Göre Eser, Karye, Mahalle, Meslek, Yevmiye, Tarih, Şeyhülislam Ve Kazasker Bilgileri; Literatür adlı yedi bölüm ve 351 sayfadan oluşmaktadır.

* Araştırmacı, Vakıflar Genel Müdürlüğü; hasandemirtash@hotmail.com

Yazar, kitabının önsözünde, Hurûfât Defterleri'nde tarihi eser adlarının geçmesi, mescitlere minber eklenmesi gibi Sanat Tarihçisi'nin ilgi alanına giren bilgiler içermesine rağmen, doğrudan Sanat Tarihi çalışma alanına girmemesi, mesleki açıdan yeteri kadar bilgi vermemesi ve de belge okumanın güçlüğü'nün de buna eklenmesi gibi nedenlerle bu önemli arşiv kaynağının Sanat Tarihi perspektifinde yeteri kadar ilgi görmediği kanaatini dile getirmiştir. Söz konusu Hurûfât Defteri kayıtlarının sadece Sanat Tarihi için değil, maddi kültür varlıkları için de önemli olduğunu belirten yazar, kayıtların okunmasıyla tarih içerisinde var olan kabarık eser listesinin bugün cılız bir listeye dönüştüğünü belirterek, tarihi eserlerimizin zaman içerisinde yok oluş serüveninin de bu kaynaklardan izlenebileceğine dikkat çekmiştir.

Kitabın birinci bölümü "Giriş"te, Hurûfât Defterlerinin maddi olarak tanıtımı yapılmıştır ve bu defterler üzerine daha önce yapılmış çalışmalar hakkında bilgiler aktarılmıştır. Söz konusu defter serisinden faydalanılarak hazırlanan kitaplar, makaleler, tezler ve bildiriler hakkında kısa bilgiler aktarılırken özellikle Hurûfât Defterleri'nin sayısı, kayıt usulü gibi konulardaki farklı görüşleri okuyucuyla paylaşmıştır. Yazar bu bölümde yine Isparta tarihi hakkında kitabına kaynaklık eden eserler hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur.

"Isparta Hurûfât Defterleri'nin Değerlendirilmesi" adlı ikinci bölüm yazara göre en çok tartışma ve yorum gerektiren bölümdür. Yazar bununun sebebinin, öncelikle değerlendirmeye tabi tutulan defterlerin vakıflar ile ilgili görevli atama kayıtları olması hasebiyle tarihi yapıların fiziksel durumları hakkında doğrudan bilgi vermemesinin yanında çoğu eserin adının tam/açık olarak

kaydedilmemesi ve yine eserlerin birden fazla isimle anılması olarak izah etmektedir. Eseri adlandırılmadığı bu sorunun temelinde ise özellikle cami ve mescitleri yeniden inşa ettirenlerin veya onarım yaptıranların adlarının da kayıtlara yansımada yatmakta olduğu ifade edilmiştir; Isparta Kazâsı'nın Dere Mahallesi'ndeki Abdurrahman Ağa Mescidi'nin 11 farklı isimle kayıtlarda geçmesi bu durumun en çarpıcı örneği olarak sunulmuştur. Yazar, bu gerekçeler ışığında, kitapta tespiti yapılan tarihi eser sayılarının kesin rakamlar olmayacağını, ancak yaklaşık rakamlar olabileceğini belirterek Isparta'da cami, mescit, musallâ/namaz-gâh ve türbelerden oluşan 88 dinî; muallimhane, mektep, medreselerden oluşan 43 eğitim; çeşme, sebil ve hamamlardan oluşan 76 su; tekke ve zaviyelerden oluşan 17 tarikât, hanlardan oluşan 2 ticaret ve karlık ile değirmenden oluşan ve diğer olarak tasnif edilen 2 olmak üzere toplamda 228 yapı saptaması yapmıştır. Yazar ayrıca bu bölümde, eserlerin bulunduğu mahalle ve köy adlarını da tespit ederek tablo halinde vermiştir. Hurûfât Defterleri'ne göre ilgili zaman diliminde Isparta Kazâsı merkezinde 37 mahalle ve merkeze bağlı 15 köy bulunmaktadır.

Yine kitabın ikinci bölümünde "Vakıf Görevlileri ve Ücretler" adlı başlık altında atama kayıtlarında söz konusu atamaya bürokratik ilgisi nedeniyle adı geçen Kazasker ve Şeyhülislamın isimleri belirtilirken yine kayıtlarda bürokratik ilgiden dolayı isimleri geçen Kadı ve Naib adları verilmiş, bunun yerine 350 kayıttaki kadı, 230 kayıttaki ise naibler tarafından arzların yazıldığı bilgisi verilmiştir.¹ Diğer taraftan çeşitli vakıf müesseselerinde görev yapan imâm, müezin, bevâb, mütevellî, câbî, müderris, muallim-i sibyan, loğkeş, zaviyedâr gibi 41 ayrı görev türü tespit edilmiş

ve bunların yaptıkları işler tanımlanmıştır. Yine bu bölümde vakıf görevlilerinin atamalarındaki bürokratik işlemler hakkında örnekler üzerinden bilgiler aktarılmıştır.

"Isparta Hurûfât defterlerinde Adları Geçen ve Bugün Ayakta Olan Tarihi Eserler" başlıklı üçüncü bölümde günümüze kadar ulaşarak varlıklarını devam ettiren kültür varlıklarına yer verilmiştir. Isparta'da günümüzde de var olan 10 cami ve mescid, 1 hamam, 1 bedesten hakkında bilgiler verirken söz konusu eserlerin günümüzdeki durumunu gösteren 22 adet fotoğrafa yer verilmiştir.

"Sözün Sonu" başlıklı bölümde kitaba kaynaklık etmiş olan Hurûfât Defterleri ve Isparta üzerine genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Özellikle son dönemlerde tarihçi ve sanat tarihçilerinin ilgisini celp etmeye başlayan bu defter serilerinin peyderpey yayınlanması ile Osmanlı'dan günümüze kültür varlıklarımızla birlikte kent ve mahallelerin fiziksel görünümündeki değişimin öyküsünün yazılabileceğine dikkat çekilmiştir.

Kitabın beşinci bölümü "Isparta Hurûfât Defterleri (Türkçe ve Orijinal Osmanlı Türkçesi Metin)" adını taşımaktadır. Bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere bu bölümde metin transkripsiyonu ile orijinal belgeler birbiri ardınca dizilmiştir. 24 adet Hurûfât Defteri'ndeki Isparta Kazâsı'na ait bin dört yüz yetmiş sekiz (1478) adet atama kaydı çevirisi ile orijinal belgeler kitabın 70. sayfasından başlayarak 281. sayfasına kadar devam etmektedir. Büyük bir emek ürünü olduğu aşikâr olan kitapta, çalışmaya kaynaklık eden arşiv kaynağının bu şekilde neşredilmiş olması hiç şüphesiz kitabın değerini bir kat daha artırmaktadır. Kitabın bu bölümünde önce Türkçe metin sonra ise çevirisi verilen orijinal belge görüntüsüne yer verilmiştir. Anlaşılan o ki kitabın bu bölümünün dizgisinde Hurufat Defterleri'nin arşiv numaraları baz alınarak küçükten büyüğe doğru bir dizgi oluşturulmuş. Bu bölüm, 1790-1792 tarihli HD 530-19 (530 Numaralı Hurufat Defteri, Varak 19) arşiv numaralı belge ile başlatılmış, 1728-1730 tarihli HD 1144-33 arşiv numaralı belge ile bitirilmiştir. Kanaatimizce, defterler arşiv numarasına göre değil de tarihsel içeriklerine göre bir dizgiye tabi tutulmuş olsa idi, 1691-1839 tarihleri arasındaki Isparta Kazâsı'ndaki vakıflarla ilgili atamaları

1 Hurûfât Defterleri Osmanlı idari yapılanmasında kaza birimlerine göre tutulmuş defter serileri olması bakımından, ilgili kazalardaki vakıf müesseselerde muhtelif sebeplerle meydana gelen görev değişiklikleri vakfın yetkilisi tarafından ya doğrudan merkezi idareye değişikliği bildiren arzlar yazmakta veya sözlü olarak görev değişikliği kazada mülki amir konumunda olan kadılarına bildirilmekte, kadılar da bu görev değişikliğini bildirmek ve yeni görevli adına padişah beratı talebiyle merkezi idareye arzlar yazmaktaydılar. Merkeze gelen arzlar neticesinde verilen atama beratlarının kısa özetlerini içeren Hurufat Defterleri'nde ilgili kazada görev yapan, arz yetkisine sahip kadı ve naiblerin de isimleri geçmektedir. Dolayısıyla Hurufât defterleri kayıtlarından kazada görev yapan mahkeme görevlilerini de tespit etmek mümkündür.

periyodik olarak izleme olanağı verilmiş olur ve bu sayede kitaptan yararlanacak okuyuculara da bir kolaylık sağlanmış olabilir.

“Isparta Hurûfât Defterlerine Göre Eser, Karye, Mahalle, Meslek, Yevmiye, Tarih, Şeyhü'l-İslam ve Kazasker Bilgileri” başlıklı altıncı bölümde ise, bir önceki bölümde çevirisi verilen Hurûfât Defteri kayıtları verileri bir tabloda gösterilmiştir. Kayıt sıra numarası, defter numarası, eser adı, karye, mahalle, meslek, yevmiye, tarih, Şeyhülislâm-Kazasker başlıklarını taşıyan sütunlara her bir atama kaydının sırasıyla verileri girilmiştir. Burada da bir önceki bölümde olduğu gibi Isparta Hurûfât Defteri'ndeki atama kayıtları, arşiv defter numarasına göre sıralanmıştır. Tablodan eser adı, bu eserin hangi mahalle ya da hangi köyde olduğu, bu vakıf eserde hangi mesleklerin² ne

kadar ücretle yapıldığını, atamanın hangi tarihte yapıldığını ve atamayla bürokratik ilgisi olan Şeyhülislam ve Kazaskerlerin isimlerini görmek mümkün olmaktadır.

“Literatür” adlı yedinci ve son bölümünde, kitabın hazırlanmasında kullanılan arşiv kaynakları ve inceleme eserlerin yanında Hurûfât Defterleri'nin gerek doğrudan konu edildiği gerekse kaynak olarak kullanıldığı çalışmalardan oluşan bir kaynakça okuyucuya sunulmaktadır.

Özelde Isparta tarihi ve kültür varlıkları bakımından önem arz eden bu çalışma, genelde ise vakıf müessesesi tarihi, iktisat tarihi, şehir tarihi gibi alanlarda ilgisine önemli arşiv bilgisi sunmaktadır.

2 “Meslek” yerine “görev türü” olarak tanımlanması daha uygun olabilir, zira Müderris, İmam, Müezzin olan kişilerin ifâ ettikleri görevler meslek olarak tanımlanabilirken, Mütvellî, Câbî, Nâzır gibi vakıfların idari görevlileri ile Cüz-hân, Devir-hân, Yasin-hân gibi vakıf kurucusunun vakfiyede ortaya koyduğu iradeye göre yürütülen hizmetleri meslek olarak tanımlamak mümkün görünmemektedir.